

UDK 811.163.4'373.2:929 Pulević V.

Pregledni rad

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost

adnancirgic@t-com.me

DOPRINOS VUKIĆA PULEVIĆA CRNOGORSKOJ ONOMASTICI

Autor ukazuje na značaj onomastičkih izučavanja Vukića Pulevića, koji je svojim studijama dao doprinos afirmaciji crnogorskoga jezika. Naročito je značajna leksikografska monografija (u koautorstvu s Novicom Samardžićem) o fitonimima i zoonimima u crnogorskoj toponimiji i posebno studija o suglasnicima *ś* i *ž*, koja je takođe nastala na osnovu toponomastičkih ispitivanja. Te dvije studije su se u aktuelnome trenutku crnogorske jezičke kodifikacije ispriječile nastojanju pojedinih lingvista da isključe pomenute glasove iz crnogorskoga standardnog jezika. Kad su u pitanju onomastički radovi Vukića Pulevića, posebno je značajna činjenica da je metodologiju karakterističnu za prirodne nauke, kojima on primarno pripada, primijenio na sasvim drugu oblast – lingvistiku ili, preciznije, onomastiku – koje nerijetko pate od olakoga zaključivanja bez čvrste argumentacije. Bez namjere da ovom prilikom ukazujemo pojedinačno na sve probleme koje je otvorio ili riješio Vukić Pulević, osvrnućemo se na značajnije segmente njegova onomastičkoga rada.

Ključne riječi: *Vukić Pulević, crnogorski jezik, onomastika, montenegriskika*

Crna Gora donedavno nije imala naučne i kulturne institucije koje bi se bavile fundamentalnim pitanjima montenegriskike (u najširem značenju te riječi). U njoj su fakulteti i akademije osnovani u vrijeme kad su univerzitetski centri i akademije bliskih nam naroda iz bivše SFRJ već stajali na čvrstim nogama. Stoga se crnogorski kadar školovao izvan Crne Gore, đe je zatim nastavljao i svoju naučnu i kulturnu djelatnost, budući da im Crna Gora nije pružala mogućnosti ni približne onima iz okruženja. Takvo je stanje imalo izrazito negativne posljedice jer su svi važniji projekti izučavanja crnogorske

prošlosti, nauke i kulture bili rukovođeni iz centara sa strane, mahom iz Beograda, odakle su poticale inicijative za unifikaciju Crne Gore u tzv. širi srpski jezički i kulturni region. Proces unifikacije umnogome je podržavan upravo od strane brojnih afirmisanih i talentovanih crnogorskih naučnih kadrova koji su svoj život i rad vezali za beogradsku sredinu. Takva politika nastavljena je i u Crnoj Gori kad su se u njoj počeli osnivati univerzitetski i akademski centri, a njene posljedice primjetne su i danas. Čini se da je stepen školovanja crnogorskih kadrova često bio proporcionalan njihovu odnarođivanju od Crne Gore.

Ipak, među crnogorskim naučnim i kulturnim radnicima bilo je i takvih koji su svoj život i rad vezali za Crnu Goru iako im ona nije mogla pružiti afirmaciju koju bi imali u okruženju. Svi su oni bili uglavnom vezani za ideju i pokret crnogorske kulturne i državne nezavisnosti. Kad su u pitanju posljednje decenije XX vijeka, tu nezaobilazno spadaju trojica univerzitetskih profesora, predstavnika različitih struka. Pomenimo ih po starini: Dragoje Živković, istoričar; Vojislav P. Nikčević, jezikoslovac i književni povjesničar; Vukić Pulević, botaničar i onomastičar.

O nezavidnome stanju u crnogorskome jezikoslovlju dovoljno govori činjenica da predstavnik sasvim druge struke – botanike, uz to već odavno afirmisan na evropskome nivou, preagne u jezička ispitivanja. Kao plod tih ispitivanja nastalo je devet autorskih studija Vukića Pulevića i tri koautorske – s Marijom Vugdelić i s Novicom Samardžićem. Njegovo kapitalno djelo iz oblasti onomastike svakako je leksikografska monografija *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore* u koautorstvu s Novicom Samardžićem. Navedimo ih hronološkim redom:

1. Pulević, Vukić: „Kratak osvrt na fitonime i zoonime u crnogorskoj toponimiji“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Jezici kao kulturni identiteti*, Crnogorski PEN centar, Podgorica 1998, str. 127-136.
2. Pulević, Vukić: „Fitonimi siljevina i silj u toponimiji Crne Gore“, *Doclea*, br. 3, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2001, str. 127-135.
3. Pulević, Vukić & Vugdelić, Marija: „Yew (*Taxus baccata* L.) in flora and toponymy of Montenegro“, *Razprave* IV. razreda SAZU, XLII-2, Sl. 1, Ljubljana 2001, str. 187-196.
4. Pulević, Vukić: „Fitonimi pelin, pelim i kaloper u toponimiji Crne Gore“, *Doclea*, br. 4, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003, str. 227-245.
5. Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: „Ivan Crnojević u crnogorskoj toponimiji“, *Doclea*, br. 4, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003, str. 173-188. Studija je kasnije dopunjena s ne-

- koliko toponima i legendi i objavljena u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 2, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2008, str. 41-60.
6. Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003.
7. Pulević, Vukić: „O fitonimima iz Crne Gore u Karadžićevom *Srpskom rječniku*“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Vuk Karadžić i Crnogorci*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje 2005, str. 77-122.
8. Pulević, Vukić: „Glasovi *š* i *ž* u crnogorskoj toponimiji“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Cetinje 2005, str. 123-140. Zbog posebnoga značaja te studije u procesu crnogorske jezičke kodifikacije te usljed činjenice da je zbornik u kojemu je štampana već rasprodat, studija je preštampana u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 1, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2008, str. 75-93.
9. Pulević, Vukić: „Osvrt na probleme crnogorske fitonimije“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2009, str. 65-80.
10. Pulević, Vukić: „Degradacija vegetacije u toponimiji Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 4, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2009, str. 69-84.
11. Pulević, Vukić: „Prva dopuna fitotoponimiji i zootoponimiji Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2010, str. 537-597.
12. Pulević, Vukić: „Građa za poljoprivrednu fitonimiju Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 6, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2010, str. 487-578.
13. Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: „Crnojevići, Balšići i Petrovići u toponimiji Crne Gore“, Zbornik radova *Crnojevići – značaj za crnogorsku državu i kulturu*, Matica crnogorska, Cetinje – Podgorica, 2010, str. 333-352.

U radu *Kratak osvrt na fitonime i zoonime u crnogorskoj toponimiji* Vukić Pulević ukazuje na značaj toponomastike u izučavanju jezičkih problema, naročito značaj fitotoponima i zootoponima u biogeografiji. Tako se npr. na osnovu toponima tipa *Laništa*, *Lanjeno polje*, *Konopljišta* i sl. može saznati da su se u Crnoj Gori nekad uzgajale te tekstilne biljke. Iznoseći neke tipične crnogorske fitonime i zoonime koji su ušli u toponomastiku, on zaključuje da se teritorija koju pokriva većina biljaka koje izučava poklapa s arealom toponima u čijoj se osnovi njihovi fitonimi nalaze. Međutim, Pulević navodi i

slučajeve u kojima je teritorija koju pokrivaju toponimi s fitonimskom osnovom nerijetko mnogo šira od one na kojoj su zabilježene biljne vrste koje se tim fitonimima imenuju. Autor navodi primjer biljke *Allium ursinum*, koja se u narodu imenuje kao *srijemuša*, *crijemuša*, *međedi luk*, a u literaturi je zabilježen samo jedan lokalitet u Crnoj Gori na kojemu ona raste. Nasuprot tome, zna se za 12 toponima koji u osnovi imaju neko od tih narodnih imenovanja. Time se otvara problem koji je za lingviste nerješiv egzaktnim putem. No, saradnja između predstavnika različitih struka donosi odgovor i na takva, nazgled složena pitanja. Stoga on u svojim radovima nerijetko insistira na multidisciplinarnim izučavanjima. Iako je pomenuti problem za lingviste nerješiv, Puleviću je kao izvršnom poznavao crnogorske flore bilo lako da zaključi da to što se u literaturi navodi samo jedan lokalitet kao stanište pomenute biljke – ne znači da ona ne postoji i na ostalih jedanaest lokaliteta u čiji je naziv ušla. Riječ je o biljci koja „rano dolazi u bukovijem šumama, a rano i prođe, tako da je botaničari u prošlosti nijesu primjećivali“ (Pulević 1998: 128).

Pulević u tome radu otvara još jedan značajan problem, kojem će se vraćati i u narednim svojim onomastičkim studijama. Riječ je o jezičkoj unifikaciji u vrijeme tzv. srpskohrvatskoga jezika kao službenog u bivšoj SFRJ. Ta pojava imala je dalekosežne negativne posljedice u raznim domenima života, nauke i kulture, a to se lijepo ogleda i na primjeru fitonimije i zoonimije koju Pulević izučava. Glavni problem s kojim se suočio prilikom sakupljanja crnogorskih fitonima i zoonima, odnosno toponima u čiju osnovu oni ulaze, jeste nepostojanje rječnika i uopšte leksikografske literature koja tretira tu tematiku. „Takvih rječnika nije moglo ni biti jer Crna Gora, kad je to bilo još na vrijeme, nije imala institucije koje su mogle organizovano i sistematski da rade na ovim složenim poslovima. Tako je nepovratno propuštena prilika da se značajno jezičko blago spasi od zaborava i propadanja. Pod pritiskom udžbeničke i druge literature, kao i raznih ‘pravila’ i ‘normiranja’, potiskivani su crnogorski narodni nazivi, naročito biljaka“ (Pulević 1998: 134). Kao jedan od produkata unifikatorske jezičke politike u onomastici Vukić Pulević navodi *Botanički rečnik* Dragutina Simonovića (SANU, Beograd 1959) kojim su sva crnogorska narodna imenovanja biljaka, zahvaljujući pogrešnome metodološkom pristupu, podređena vještačkom „srpskohrvatskom“ imenoslovu. Simonović „donosi uglavnom sva zabilježena njihova imena, ali ih daje pomiješano, odvojeno od regija ili areala njihovog prostiranja i dijalekatskih sistema u kojima su njihovi nazivi projektovani, uklopljeni, bez naznake područja u kojima se biljke javljaju. Na taj način stvara prividnu sliku o jedinstvenosti jezičkog stanja teritorije Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore. A biljke i njihova imena su prirodno vezani za odgovarajuće prostore i govorne sistemske cjeline, isto onako kao što su toponimi prikovani za svoje objekte“ (Pulević 1998: 135). Autor ukazuje na invalidan Simonovićev metodološki pristup koji je

uslovio zbrku u pogledu imenovanja biljaka, naročito kad je u pitanju homonimija. Simonovićev osnovni kriterijum je *stepen upotrebe i rasprostranjenje imena*. Međutim, Pulević ukazuje na „realne mogućnosti da jedna biljka može biti rijetka u sredini (republici) koja ima veliku površinu, a veoma česta i široko rasprostranjena u republici s malom teritorijom. A to, prema Simonovićevoj koncepciji, ima bitnog uticaja na njihovo rangiranje, bolje reći doprinosi diskriminaciji onih imena biljaka koje imaju manji radijus prostiranja i frekvenciju javljanja“ (Pulević 1998: 135). Upravo zbog toga su mnogi tipični crnogorski fitonimi, koji su osvjedočeni u toponimiji, zamijenjeni fitonimima iz srpske ili hrvatske sredine, pa Vukić Pulević navodi paradoksalnu situaciju iz savremenoga jezika po kojoj „kesten raste u Kostanjici“ (Pulević 1998: 129) (jer je oblik *kesten* u Crnoj Gori atipičan, a umjesto njega se upotrebljava *koštan* ili *kostan*).

O problemima koji su stvoreni Simonovićevim rječnikom Pulević se detaljnije bavio u radu *O fitonimima iz Crne Gore u Karadžićevom Srpskom rječniku* (Pulević 2005), đe izdvaja 196 fitonima iz Vukova rječnika koji su vezani za crnogorski prostor. Praveći komparativnu analizu u identifikaciji fitonima koji se javljaju u Crnoj Gori, a evidentirani su i kod Karadžića i kod Simonovića, Pulević je ukazao na netačne identifikacije pojedinih biljaka kao produkt jezičke unifikacije kojom se fitonim s najvećom teritorijalnom frekvencijom proglašavao jedino ispravnim. Time je otvorio problem homonimije u imenovanju biljaka – problem koji lingvisti bez saradnje s predstavnicima botaničke struke sami ne bi mogli razriješiti. Takav je npr. problem različitoga narodnog imenovanja istih biljnih vrsta na području štokavskoga sistema. U vezi s fitonimom *dinja* Pulević ističe da je Karadžić uvidio homonimiju (Pulević 2005: 82) jer se tim nazivom imenuju dvije vrste na dva različita sociolingvistička prostora – *Citrus vulgaris* (u Crnoj Gori) i *Cucumis melo* (na ostalom prostoru; a u Crnoj Gori se ta vrsta imenuje kao *pipun*). Međutim, u Simonovićevu rječniku ta činjenica nije uzeta u obzir već je fitonim *dinja* identifikovan samo kao *Cucumis melo* L. što ne odgovara crnogorskoj situaciji. Takva netačna identifikacija uslovljava i naknadne netačnosti u identifikaciji biljaka, pa se nerijetko dešava da lingvisti, prilikom sakupljanja leksičkoga blaga, narodne nazive biljaka u crnogorskome jeziku objašnjavaju latinskim nazivima koji su ponuđeni u Simonovićevu rječniku. Tako npr. Pulević navodi Simonovićevu pogrešnu identifikaciju fitonima iz Karadžićeva rječnika *vrijes*, *frijes*, *fresina* s vrstom *Calluna vulgaris* Hill., koje u Crnoj Gori nema. Našavši pomenute fitonime u zagaračkome govoru, dijalektolozi Drago i Željko Čupić su se u *Rečniku govora Zagarača* (SDZ, XLIV, Beograd 1997) povelili za Simonovićevom identifikacijom, pa su fitonime o kojima je riječ identifikovali kao vrstu koje nema na tome prostoru. Na tome reprezentativnom primjeru Vukić Pulević je ukazao na pogrešnost identifikacije biljnih vrsta

prema nazivu koji je najfrekventniji i neutemeljenost podređivanja cijeloga leksikografskog poduhvata naučno neodrživoj jezičkoj politici. Umjesto toga predlaže tačno lociranje svakog evidentiranog fitonima, čime bi se izbjegle pogreške u identifikaciji. Pored navedenoga, značaj toga rada (Pulević 2005) je i u tome što autor za pogrešno identifikovane crnogorske fitonime u Simonovićevu rječniku daje stvarnu identifikaciju primjerenu stanju u flori Crne Gore. Ta studija između ostaloga ukazuje na činjenicu da je Vukić Pulević detaljno izučio *Srpski rječnik* Vuka Karadžića, što je rijetkost među naučnicima na našem prostoru. O ogromnome trudu u tome poslu dovoljno govori podatak da je među gotovo 50.000 riječi, koje Karadžićev rječnik sadrži, Pulević izdvojio ukupno 196 fitonima koji se odnose na crnogorsku teritoriju. Osim toga tom studijom je s gledišta svoje struke ukazao na značaj leksikografskoga poduhvata Vuka Karadžića.

Kad su u pitanju fitonimska izučavanja u Crnoj Gori, Pulević je u posebnome radu *Osvrt na probleme crnogorske fitonimije* (Pulević 2009) ukazao na oskudnost prikupljene građe iz te oblasti. Čak navodi da se ne može ni govoriti o istoriji izučavanja crnogorske fitonimije jer nije bilo nijednoga organizovanog poduhvata koji bi se bavio tim problemom. Izuzetak ipak predstavlja Pulevićev leksikon (u saradnji s Novicom Samardžićem) *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*. Pulević navodi dva osnovna problema u današnjem prikupljanju i sistematizaciji fitonimske građe. Pored pomenutoga problema o oskudnoj i često nepouzdanjoj literaturi (zbog sumnjivih identifikacija naziva biljaka), veliki problem predstavlja intenzivna urbanizacija koja je uslovila gotovo potpuno odsustvo izvornih informatora iz ruralnih krajeva koji su doskora „čuvali“ ogromno fitonimsko blago. Rad o kojemu je riječ, osim što ukazuje na osnovne probleme u izučavanju crnogorske fitonimije, značajan je i po tome što je u njemu dat pregled dosadašnjih oskudnih i najčešće uzgrednih radova u kojima se mogu naći crnogorski fitonimi, počev od Baldačijeva rada *Biljke Cetinjskog polja* (1886), koji Pulević navodi kao prvi rad o crnogorskoj flori koji je publikovan u Crnoj Gori. Pored toga pregleda Pulević je ukazao na najčešće metodološke greške koje se javljaju u radovima koje je nabrojao. Jedna od najčešćih grešaka u takvim radovima, naročito kad su autori lingvisti, tiče se homonimije i sinonimije.

Kad je u pitanju homonimija u imenovanju biljaka i pogreške koje su u identifikaciji biljnih vrsta izazvane nastojanjima da se štokavski jezički sistem ukalupi u jedinstveni tzv. srpskohrvatski jezik, vrlo je interesantna Pulevićeva studija *Fitonimi pelin, pelim i kaloper u toponimiji Crne Gore* (Pulević 2003). Fitonimom *pelin/pelim* u Crnoj Gori imenuje se vrsta *Salvia officinalis* L. U studiji o kojoj je riječ dat je popis 74 toponima s osnovom *pelim* ili *pelin* (Pulević 2003: 237-240), a autor je pokazao da se areal toponima poklapa s arealom biljke preko koje je imenovan. No i pored toga u Crnoj Gori su

sve prisutniji nazivi *žalfija* i *kadulja* koji se gotovo ukorijenili pod uticajem doskorašnje zajedničke srpskohrvatske jezičke norme (preko udžbenika iz Srbije i Hrvatske te preko uvoznih medikamenata). To je i osnovno polazište za nastanak te studije. Objašnjavajući prilike u Crnoj Gori koje su uslovile „kalemljenje“ tuđih imenovanja i potiskivanje sopstvenih, Pulević ističe: „Autori stručnih tekstova najčešće su bili sa strane, uglavnom iz Beograda i Zagreba, upravo će su se najviše razvijale farmakološke nauke i će su bile najuticajnije lingvističke škole“ (Pulević 2003: 231). To je uslovilo ne samo potiskivanje fitonima *pelim/pelin* već i mnoge druge narodne nazive koje on u tome radu samo uzgredno pominje – „naziv *koštanj* (se) u Crnoj Gori polako zamjenjuje sa *kesten*, *mrkva* sa *šargarepa*, *murva* sa *dud*, *šipak* sa *nar*, *kukurijek* sa *bulka*, *dinja* sa *lubenica*, *kasaronja* sa *vodeni orah* i dr. Crna Gora zadugo nije imala naučne institucije i univerzitetske centre, niti lingviste koji su mogli da utiču na jezičke tokove i razne ‘standardizacije’ i ‘dogovore’ o zajedničkom ‘srpskohrvatskom jeziku’. Nijesu se u Crnoj Gori razvijale ni druge nauke i struke, pa ni botanika. Tako nije blagovremeno sakupljeno ogromno onomastičko bogatstvo, koje je, kada je u pitanju fitonimija, već pošlo u zaborav, skoro bez mogućnosti da se u novim urbanim i socijalnim prilikama nešto spasi ili popravi“ (Pulević 2003: 231). Ta je teza potkrijepljena manje-više u svim njegovim onomastičkim radovima. Problematiku narodnoga imenovanja vrste *Salvia officinalis* naćeo je u studiji o fitonimima u Vukovom *Srpskom rječniku* će navodi Simonovićevo isticanje naziva *kadulja* i *žalfija* u odnosu na *pelin/pelim* bez odrećivanja lokacije na kojoj se ti fitonimi upotrebljavaju (Pulević 2005: 102). Mećutim, u studiji o kojoj je rijeć (Pulević 2003) ta problematika je detaljno obraćena, budući da je data komparativna analiza upotrebe fitonima *pelin* na cijelome jućnoslovenskom prostoru. Tako je još jednom ukazano na homonimijsku zbrku koja se stvara usljed nelociranja odrećenih biljnih vrsta, odnosno usljed nepostojanja lociranja narodnih naziva za pojedine biljne vrste. Naime, fitonimom *pelim/pelin* kod razlićitih jućnoslovenskih naroda oznaćavaju se biljne vrste koje pripadaju razlićitim rodovima, a Pulević ukazuje da se tim fitonimom samo u crnogorskome jeziku i dubrovaćkome govoru hrvatskoga jezika oznaćava vrsta *Salvia officinalis*, dok se na ostaloj teritoriji hrvatskoga jezika, te u slovenaćkome, bugarskom i srpskom jeziku njime oznaćavaju biljke iz roda *Artemisia*. Kad je u pitanju naziv *kaloper*, on je u Simonovićevu rječniku identifikovan takoće kao *Salvia officinalis*. Mećutim, u pomenutom rječniku Draga i Źeljka Ćupića (Ćupić 1997: 322) evidentiran je fitonim *kaloper*, koji je tu pod uticajem Simonovićeva rječnika identifikovan kao *Salvia officinalis*. No na osnovu opisa biljke, koji ta dva dijalektologa daju, Pulević zakljućuje da ne moće biti rijeći o vrsti *Salvia officinalis* već o sasvim drugoj vrsti – *Tanacetum balsamita*. Joć većoj zbrci doprinosi i podatak da su pomenuti dijalektolozi fitonim *pelim/pelin*, opet

pod uticajem Simonovića, vezali za rod *Artemisia*, što je primjereno prostoru izvan Crne Gore.

Na tome reprezentativnom primjeru Vukić Pulević je ukazao na dva bitna problema. Prvi se svakako tiče neophodnosti timskoga multidisciplinarnog rada u izučavanju onomastičke problematike. Drugi je neutemeljenost pokušaja da se četiri zasebna jezika (u sociolingvističkom smislu), makar sva četiri imala štokavsku osnovu, nasilno svedu na jedan jedinstveni srpskohrvatski jezik (koji danas, paradoksalno, najveći broj pristalica ima baš među crnogorskim jezikoslovcima) što kao takav nikad nije funkcionisao, a naročito ne na leksičkome planu. Posebnost se Pulevićevih studija naročito ogleda u njegovu metodološkome pristupu koji je iz svoje (prirodnjačke) struke prenio na jezikoslovna, tj. onomastička ispitivanja. Navedene dvije bitne postavke koje se tim radom nameću, jasno su iskazane u studiji *Fitonimi siljevina i silj u toponimiji Crne Gore* (Pulević 2001): „Složene i zamršene probleme fitonimije i fitotoponimije mogu uspješno istraživati samo multidisciplinarni timovi s odgovarajućim specijalistima. Naročito je teško ispravljati literaturu ‘inficiranu’ kako botaničkim tako i lingvističkim grješcima i promašajima, što je na prvom mjestu posljedica lošeg rada na terenu, zatim pozajmljivanja imena biljaka iz srodnih jezika, kalkovanja stranih naziva preko stručne literature i udžbenika. Naročito su teške posljedice ostale nakon dugoročnog ‘rada’ na unifikaciji i standardizaciji tzv. srpskohrvatskoga jezika. Kao spomenik tome degradacionome procesu, kada je fitonimija u pitanju, ostao je *Botanički rečnik* Dragutina Simonovića (1959)“ (Pulević 2001: 129). I studija o fitonimima *siljevina* i *silj* inicirana je pogrešnom identifikacijom tih biljaka od strane dijalektologa Milije Stanića, koji se opet poveo za *Botaničkim rečnikom* Dragutina Simonovića (da bi već u sljedećem radu Stanić ispravio tu grešku i tačno identifikovao tu biljku). Značaj Pulevićeve studije se, pored ukazivanja na propuste u literaturi, ogleda i u tome što je (Pulević 2001: 13-133) evidentirano 70 toponima u čijoj se osnovi ti fitonimi nalaze i data preporuka za dalji terenski rad lingvistima i botaničarima koji će moći da „preko terenskih istraživanja identifikuju biljke (kao materijalne sisteme), a isto tako i njihove narodne nazive (kao duhovne sisteme) koji su ‘petrificirani’ u toponimima“ (Pulević 2001: 130).

Kad su u pitanju multidisciplinarna izučavanja, reprezentativni primjer može predstavljati Pulevićeva studija *Degradacija vegetacije u toponimiji Crne Gore* (Pulević 2009*) u kojoj je na osnovu očuvanih toponima prikazano nekadašnje stanje biljnoga pokrivača u Crnoj Gori, odnosno u kojoj su toponimi prikazani kao pouzdano svjedočanstvo ne samo o nekadašnjim biljnim staništima no i prirodnim i ljudskim faktorima koji su uticali na izmjenu tih staništa. Sažeto rečeno, u toj su studiji izdvojene tri vrste toponima – jedni koji označavaju vegetaciju uopšte (*Gaj, Gora, Trubjela, Ponikvica*), drugi koji

ukazuju na nekadašnje postojanje konkretnih biljnih rodova i vrsta (*Brezna, Dub, Klekovača, Smrčje, Jelje*) i treći koji ukazuju na ljudske i druge faktore koji su doprinijeli uništenju nekadašnje vegetacije (*Krlje, Prijeka krlja, Panja, Krč, Dedov laz, Palj, Opaljike, Opaljeni do*). I u tome radu, kao i u većini ostalih, Pulević je ukazao na mogućnost pogrešne identifikacije izazvane homonimijom, kao kad su u pitanju toponimi s osnovom *bor* (jer u nekim slučajevima *bor* predstavlja „zakrašćena i neprohodna udubljenja tipa omanjih vrtača“), o čemu svjedoče npr. toponimi *Tisovi bor, Jelovi bor* i sl. Stoga ukazuje na neophodnost multidisciplinarnih i terenskih ispitivanja, naročito u lingvistici đe takva ispitivanja najčešće izostaju pa – paradoksalno – pogrešna tumačenja najčešće potiču upravo od lingvista. Primjeri koje je Pulević naveo u tome radu, i otvoreni problemi koji čekaju rješenje, upravo su najbolji dokaz njegove teze da je onomastika disciplina koja se ne može prepuštiti samo lingvistima već se u nju moraju uključiti i drugi stručnjaci, prije svega prirodoslovci.

U koautorstvu s Marijom Vugdelić, Vukić Pulević je objavio studiju (Pulević & Vugdelić 2001) o *tisi* u crnogorskoj flori i toponimiji (*Yew (Taxus baccata L.) in flora and toponymy of Montenegro*) u kojoj je još jednom objedinio dva polja svojega rada – botaniku i toponomastiku. Ono što je s lingvističkoga stanovišta interesantno jeste da su autori toga rada zabilježili 55 toponima s tom fitonimskom osnovom, kojima se potvrđuje teza o toponomastici kao spomeniku koji svjedoči o nekadašnjem životu na određenome prostoru. Naime, iako je tisa u današnjoj Crnoj Gori vrsta u nestajanju, njenu nekadašnju širu rasprostranjenost na crnogorskome terenu potvrđuju toponimi koje su autori zabilježili na lokacijama na kojima te vrste više nema.

Egzaktnost koja karakteriše Pulevićev metodološki postupak nije samo odraz njegova primarnoga naučnoga usmjerenja i rada već je u velikoj mjeri uslovljena i njegovim temperamentom i životnim stilom. Spisak literature koju daje na kraju studija impozantan je, i to ne toliko po broju korišćenih jedinica koliko po tome što Pulević (kao botaničar!) raspolaže literaturom iz drugih naučnih oblasti, prvenstveno lingvistike (dijalektologije i onomastike), etnologije i etnografije. Kad je u pitanju konsultovana lingvistička literatura, mora se konstatovati da je on o pojavama iz crnogorske dijalektologije informisan kao da mu je ta oblast primarna struka. O tome najbolje svjedoči njegova studija *Glasovi š i ž u crnogorskoj toponimiji* (Pulević 2008). Ipak, i pored svega toga Pulević se u onomastičkim radovima nije udaljavao od svoje struke – biologije, pa se uglavnom bavio fitonimima i zoonimima u crnogorskoj toponimiji. U svega tri toponomastičke studije on tretira problematiku koja nije u vezi s njegovom strukom. Pored navedenoga rada o glasovima *š* i *ž*, to su koautorske studije *Ivan Crnojević u crnogorskoj toponimiji* (Pulević & Samardžić 2008) i *Crnojevići, Balšići i Petrovići u toponimiji Crne Gore*

(Pulević & Samardžić 2010*) nastale u saradnji s Novicom Samardžićem. U prvoj su od njih evidentirana 84 toponima koja su imenovana po crnogorskom vladaru Ivanu Crnojeviću (1465-1490) ili koja su za njega posredno vezana, npr. preko članova njegove porodice, njegovih potomaka i sl. Ta se studija, pored značaja za toponomastička izučavanja, ističe po izuzetnoj kulturološkoj vrijednosti. Autori nijesu zabilježili samo toponime vezane za Ivana Crnojevića, već i legende koje se odnose na toga vladara i njegovu porodicu, a informacije su crpili iz literature i na terenu. Sudeći po toponimima, narodna svijest o Crnojevićima bila je prisutna na cijelome crnogorskom prostoru, a autori nalaze da „u nekoliko slučajeva legende idu i mnogo dalje od granice crnogorske države toga doba. Tako je u Banjanima stvorena legenda da je Ivan planina kod Sarajeva dobila ime po Ivanu Crnojeviću, a iseljeni Crnogorci za istoga vladara vežu i toponim Ivanje kod Prijepolja, što je takođe legenda i sekundarno imenovanje“ (Pulević & Samardžić 2008: 42). Iako su se Crnojevići u svijesti crnogorskoga naroda zadržali dugo poslije njihova nestanka s državne scene, u procesu urbanizacije nestali su mnogi toponimi i legende koji se na njih odnose. Doživjeli su vjerovatno sudbinu sličnu onoj koju su imale legende vezane za Svetoga Vladimira Dukljanskog u nemanjićkome periodu. Da se kojim slučajem u XIX vijeku mogao pokrenuti kakav timski projekat ispitivanja crnogorske toponimije koja se vezuje za familiju Crnojević, broj pronađenih toponima i legendi bio bi vjerovatno mnogo veći. O tome svjedoči i zapis Vuka Karadžića (iz toga perioda) na koji se autori studije o kojoj je riječ pozivaju: „Uspomena na Ivana Crnojevića u Crnoj Gori je i sad tako svjež, kao da je juče vladao“ (citirano prema Pulević & Samardžić 2008: 42). Ovako, i 84 evidentirana toponima u tome radu u današnjim okolnostima predstavljaju impozantan broj, a budući da su ih evidentirala dvojica ozbiljnih naučnih i kulturnih radnika kakvi su Vukić Pulević i Novica Samardžić, vjerujemo da u svijesti današnjih Crnogoraca i ne postoji više toponima koji se vezuju za toga vladara. Da ih je bilo, sigurno bi se našli u toj studiji. I druga njihova koautorska studija – *Crnojevići, Balšići i Petrovići u toponimiji Crne Gore* (Pulević & Samardžić 2010*) predstavlja značajan doprinos kulturologiji, a nastala je kao referat za skup „Crnojevići – značaj za crnogorsku državu i kulturu“, koji je održan na Ivanovim koritima septembra 2010. godine u organizaciji Matice crnogorske, a pod rukovodstvom Čedomira Draškovića. Ta studija predstavlja donekle prerađenu pomenutu studiju o Crnojevićima (Pulević & Samardžić 2008), s tim što su toponimi razvrstani u nekoliko kategorije: *zemlja (država), veći pošedi, sela; kuće, palate; utvrđenja, gradine; kameni prijestoli; crkve; mlini; guvna; imanja, manji pošedi; vinogradi; ribolovi; vode (izvori, vodotoci, ponori, bistijerne); lovišta; pećine; šume; drveće; torine, katuni, stočarski objekti; oronimi; toponim izvan teritorije Crne Gore; toponimi nazvani po članovima dinastičke familije*, a novinu predstavlja tridesetak toponima vezanih za Balšiće i Petroviće.

Kako je već rečeno, kapitalno djelo Vukića Pulevića iz oblasti onomastike je koautorska monografija *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore* (Pulević & Samardžić 2003) nastala kao plod njegove dvanaestogodišnje saradnje na tom projektu s Novicom Samardžićem. Djelo sadrži skoro 19.000 crnogorskih toponima s fitonimskom i zoonimskom osnovom i stoji kao najbolja potvrda na jednome mjestu o postojanju zasebnoga crnogorskoga jezika unutar štokavskoga jezičkoga sistema. Sve markantne crnogorske fonetske osobine čuvaju se u tim toponimima za koje Vukić Pulević nerijetko ističe da su pretrpjeli sve torture unifkatorske jezičke politike (videti Pulević 2008*). Osim izuzetne leksikografske vrijednosti, koja zaslužuje širi osvrt, to djelo se metodološki razlikuje od ostalih leksikografskih djela te vrste. Naime, svi toponimi koji su tu evidentirani dobili su i preciznu ubikaciju, što nije svojstveno rječnicima koji nastaju iz pera lingvista. Isti toponim navodi se onoliko puta koliko ima lokacija koje se njime imenuju, pri čemu je za svaki pojedini toponim data precizna lokacija. Taj je postupak izuzetno značajan za buduća ispitivanja iz oblasti montenegriskog jezika. Pored toga što se time izbjegava mogući problem homonimije imenovanja, dobija se mogućnost komparativnoga izučavanja određenih jezičkih pojava koje su u toponimiji osvjedočene, pa čak i stvaranja karata koje će prikazivati teritorijalnu pokrivenost jezičkih pojava koje se ispituju. Autori i sami u predgovoru objašnjavaju razloge za takav postupak, navodeći kako lingvisti pri ubikaciji toponima obično navode samo ime sela u kojemu se toponim javlja. „Kad se pak radi o fitotoponimima i zotoponimima, takva uopštena ubikacija ne odgovara zahtjevima biogeografije i ekologije, koje kao nauke moraju da prate ovu oblast toponomastike. Sela u Crnoj Gori obično imaju velike površine s razuđenim reljefom i velikim visinskim i klimatskim amplitudama. Nije rijetko da sela posjeduju veoma udaljene planinske pašnjake i komunice, koje se mogu naći i na teritorijama drugih administrativnih jedinica. U ovakvim i sličnim slučajevima upada se u kategorijalnu grešku ako se kao odredišni znak za ubikaciju stavlja samo ‘osušeni’ naziv sela, nekog drugog naselja ili područja“ (Pulević & Samardžić 2003: 9). Zatim autori navode greške koje su u takvim slučajevima pravili lingvisti - dijalektolozi kad neki fitotoponim lociraju samo prema imenu sela ili kakve veće administrativne jedinice.

Predgovor toga leksikona po svome značaju ne zaostaje za leksikonom jer se u njemu ukazuje na toponomastičke i leksikografske probleme koji se tokom takvih izučavanja javljaju, daju se neke kategorijalne napomene u vezi s tom problematikom te predlaže metodologija koja je primjerena onomastičkim ispitivanjima. Navedimo neke značajnije probleme na koje se tu ukazuje.

Još u prvome radu o fitonimima i zoonimima u crnogorskoj toponimiji (Pulević 1998: 132-133) Vukić Pulević je ukazao na različitu ulogu fitonima

i zoonima u toponomastičkim izučavanjima jer, dok fitotoponim ukazuje na biljku koja je u određenome periodu nastanjivala određeni prostor ili i dalje na njemu opstoji, zootoponimi ne moraju označavati stanište određene životinje čije je ime u osnovi toga toponima. Ta je teza razrađena i u predgovoru o kojemu je riječ, pa autori navode primjere oko 200 evidentiranih toponima s osnovom *međed*, *mečka*, *medo*. Međutim, njihova etimologija ne mora biti ista u svim slučajevima niti oni uvijek ukazuju na prirodna staništa međeda. „Oni označavaju lokalitete đe je viđen međed, ili đe je međed zaklao neku domaću životinju (*Međedi brlog*, *Mečkina rupa*). Česti su toponimi s metaforičnim i asocijativnim značenjem (*Međed* – vrh na Durmitoru, *Međeda glava*, *Meča glava*).“ Uz to navode primjere u kojima nije riječ o zoonimskoj već antroponimskoj osnovi, kao u slučaju toponima *Medov grob* i sl. (Pulević & Samardžić 2003: 18). Vrlo je interesantno ukazivanje na međusobnu uslovljenost imenovanja pojedinih fitonima i zoonima. Takav je slučaj npr. kad je u pitanju biljka *međeda lijeska* ili *međetka*. To je i bio jedan od motiva da se fitotoponimi i zootoponimi objedine u istoj knjizi. Akcenat je i tu s pravom stavljen na multidisciplinarni pristup problemima. Ispravnost takvoga postupka potvrđuje se npr. u izvođenju etimologije toponima *Kobilji Do* u Katunskoj nahiji, za koji bi lingvisti bez relevantnih informatora teško mogli doći do zaključka koji se u Predgovoru navodi – da taj toponim nije dobio ime po *kobili* već po biljci *kobiljači*, ili npr. izvor *Međedak* u Pivi koji je ime dobio po *međedoj lijeski* ili *međetki* a ne po životinji *međedu* (Pulević & Samardžić 2003: 5).

Autori objašnjavaju bogatstvo toponimije u Crnoj Gori koje je bilo uslovljeno specifičnim društveno-političkim okolnostima. Navedimo dio njihova objašnjenja: „(...) u burnoj crnogorskoj istoriji bilo je i podužih perioda kad je država opstajala u političkim i ekonomskim izolacijama, dovodeći narod na ivicu egzistencije, primoravajući ga da se čvrsto vezuje za surovo tlo svoje domovine i svaki orografski ‘pedalj’. Takav spoj prirode i ljudi ‘proizveo’ je veliko bogatstvo toponima. Imenovalo se sve, do u najsitnije detalje. Zato je u Crnoj Gori teško iznijansirati kategorijalne razlike između mikro- i makrotoponima“ (Pulević & Samardžić 2003: 5-6).

Između ostaloga, autori u predgovoru skreću pažnju na problem homonimije u toponimiji, na neophodnost relevantne ubikacije, dotiču se i nekih teorijskih pitanja kakvo je npr. psihologija imenovanja, bave se odnosom između toponimije i ostalih nauka te potencijalnom varljivošću akcentuacije kao argumenta prilikom etimoloških izučavanja toponomastičke građe. Osvrnućemo se na neke od tih problema.

Kad je u pitanju psihologija imenovanja, autori interpretiraju dotađnije oprečne stavove da se toponimi s fitonimskom osnovom imenuju po

biljkama kojih na toj lokaciji ima u izobilju, odnosno po biljkama koje na određenoj lokaciji predstavljaju rijetkost, a zatim iznose i svoje mišljenje. Oni smatraju da se toponimi mogu imenovati i po onome čega ima mnogo ali i po onome čega je malo. Smatraju da se psihologija imenovanja vezuje za ono što je specifično ili razlikovno. Svoj stav potvrđuju primjerima iz fitotoponimije, npr. toponimi tipa *Petibukva*, *Đevičbor*, *Surova jela* s jedne strane, odnosno *Koprivni do*, *Crijemušin do*, *Štirni do* s druge strane, da je imenovanje uslovlila obilna zastupljenost pomenutih biljaka (Pulević & Samardžić 2003: 13). Opaske koje se odnose na akcenat toponima kao pomoćno sredstvo u izvođenju njihove etimologije naročito su zanimljive i korisne. Autori kao primjer navode ove toponime: *Turska glava*, *Turski bostan*, *Turjak*, *Turja* i postavljaju pitanje osnove tih toponima – da li se odnose na primitivno goveče *tur* ili na Turke koji su vladali jednim dijelom današnje crnogorske teritorije. Ni tu, kao ni u većini drugih slučajeva, oni ne nastoje staviti tačku na problem kojim se bave, već ukazuju na nekoliko moguća rješenja. I upravo je tu opaska koja se tiče akcenta vrlo značajna „jer recentni akcenat može da predstavlja sekundarnu jezičku tvorevinu. Može da je toponim nekad i bio *Tûrska glava*, nazvan po *tûru*, i da je s tim akcentom trajao dok su živjela šecanja ili asocijacije na tu poodavno izumrlu životinju. Kasnije su došli Turci, pa je moguće da je nastao semantički transfer apelativa, što je sa sobom povuklo i promjenu akcenta.“ (Pulević & Samardžić 2003: 13-14) Primjeri koji su tu dati mogu kao reprezentativni poslužiti u daljim onomastičkim i etimološkim izučavanjima.

Namjera autora toga leksikona bila je, prema sopstvenome priznanju, da se preko toponima spasi od zaborava makar nešto od crnogorske leksike i da se rehabilituju brojni autohtoni fitonimi i zoonimi koji su potisnuti u okolnostima o kojima je već bilo zбора (Pulević & Samardžić 2003: 24). Budući da je riječ o leksikonu koji sadrži skoro 19.000 jedinica, jasno je da je njihova namjera uspjela. Na drugome mjestu, govoreći o mogućim propustima u tome pionirskom poslu, autori kažu: „Ako ovaj leksikon bude imao makar vrijednost validnog uzorka na osnovu kojega će se moći izvoditi određeni zaključci, naše zadovoljstvo će biti veliko“ (Pulević & Samardžić 2003: 6). Autor ovoga teksta može potvrditi ogromnu ulogu koju je taj leksikon odigrao u procesu službene kodifikacije crnogorskoga jezika. Koristeći se upravo njime, odnosno toponimima koji su u njemu evidentirani, standardizatori crnogorskoga jezika mogli su lako odgovoriti oponentima da suglasnici *ś* i *ž* moraju biti nezaobilazni dio crnogorske standardnojezičke norme. Stoga autori leksikona imaju razloga da budu zadovoljni jer je njihovo djelo ispunilo njihova početna očekivanja. Što je još značajnije, na osnovu građe koja je tu sakupljena, Vukić Pulević je na naučnome skupu *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, 2004) izložio referat o glasovima *ś* i *ž* u crnogorskoj toponimiji (o čemu će kasnije biti riječi). Značaja leksikona

o kojemu je riječ bili su svjesni i montenegriski i serbisti, o čemu svjedoče dva prikaza čiji su ciljevi bili različiti. Jedan je prikaz Vojislava P. Nikčevića (Nikčević 2004), a drugi Aleksandra Lome (Loma 2005). Nikčević je tu monografiju okarakterisao kao uzorno naučno djelo koje ima pionirski značaj između ostaloga i po tome što je pisano izvornim crnogorskim jezikom, a po vrijednosti treba da posluži kao obrazac naučnicima (Nikčević 2004: 122).

Na ocjenama Aleksandra Lome malo ćemo se duže zadržati. Dok je Nikčević leksikon o kome je riječ nazvao temeljem crnogorskoga jezika, Loma ističe kako ta „knjiga pruža (...) uvid u mikrotoponomastičko blago jednog u mnogom pogledu zanimljivog – i, zašto ne reći, ponečim osobenog – odsečka srpskog jezičkog područja“ (Loma 2005: 22). To je i osnovna razlika njihova pristupa tome djelu. Iako Aleksandar Loma odaje priznanje autorima za veliki sakupljački trud, njegov prikaz ima samo jedan cilj – da, kao predstavnik unifikatorske lingvistike o kojoj je bilo riječi, pokuša obezvrijediti leksikon kojim se crnogorska jezička problematika izučava kao zasebna, autohtona i odvojena od srpske. Stoga i počinje „s kraja tanjega“, pa pozdravlja sugestiju o multidisciplinarnome pristupu u izučavanju toponimije, ali zamjera što među autorima toga leksikona nema lingvista. Pritom kao da zaboravlja da ni najveće leksikografsko djelo u istoriji srpske lingvistike nije potpisao jezikoslovac već neredovno školovani Vuk Karadžić, što ni u kome slučaju ne može umanjiti značaj njegova poduhvata. Da se nije udružilo pregalaštvo jednoga botaničara (Vukića Pulevića) i profesora književnosti (Novice Samardžića), silno toponomastičko blago koje je objedinjeno njihovim leksikonom ostalo bi velikim dijelom zaboravljeno po raznim člancima, studijama, neobjavljenim katalozima ili bi izumrlo zajedno s onima u čijoj se svijesti čuvalo. Svakako da je toga bio svjestan i Aleksandar Loma jer se u suprotnome ne bi njime ni bavio. No obratimo pažnju na njegovu argumentaciju kojom se nastoji umanjiti značaj toga poduhvata. Loma ističe: „Iz nejasnog razloga uvršteni su toponimi izvedeni od naziva za mitološka bića *vila* (483-486), *đavo* (*Đavolja jama*, *pećina*, *struga*, *Đavolje grede*, *lazi*, *Đavolji lazi*, *Đavolji vir* 127), *vrag* (*Vražja glava*, *Vražje jezero* 499), *bauk* (*Baukove rupe* 34), *neman* (*Nemanac* u Bjelopavlićima 355, uz napomenu da *neman* može označavati mitsko biće, ali i zver koja pravi štetu; no pre će ovo ime biti antroponimskog postanja)“ (Loma 2005: 17). Iako Loma navodi da su toponimi o kojima je riječ navedeni iz nejasnih razloga, kako bi time diskreditovao i rječnik i njegove autore pred čitalačkom publikom, u predgovoru njihova rječnika jasno su navedeni razlozi za uvođenje pomenutih toponima. Da bismo pokazali prozirnost takvoga postupka, citirajmo objašnjenje autora predgovora: „Tako i mitske motivacije imenovanja, naročito u doba paganstva, kao i mitska bića uopšte, uglavnom imaju vezu sa životinjama ili su nalik na njih (đavo, zmaj, aždaja, vrag i dr.)“ (Pulević & Samardžić 2003: 17). Ili npr. Loma ističe da je autorima leksikona

poznato „da je *bor* kao naziv za vrtaču na području kraške Crne Gore druga reč nego fitonim *bor* ‘Pinus’, no ipak su svi ti silni *borovi* i *borine* uneti“ (Loma 2005: 17-18). To ističe iako je u predgovoru leksikona opet objašnjen postupak autora da unesu „sve te silne borove i borine“, jer „značajno je utvrditi da li se miješaju oronimi i fitonimi sa osnovama *bôr* i *bor*“. U vezi s takvim postupkom autori objašnjavaju: „Unijeli smo i neke toponime za koje smo sigurni da im po značenju apelativa nije mjesto u leksikonu, ali kao homonimi mogu poslužiti za razna upoređivanja. To je taj ‘višak’ građe koji smo namjerno zadržali u knjizi, da bi se našao pri ruci svima koji se interesuju za toponimiju“ (Pulević & Samardžić 2003: 18).

Iako u prikazu Aleksandra Lome ima sugestija u vezi s etimologijom pojedinih toponima koje bi se mogle prihvatiti, ovde je potrebno obratiti pažnju i na neke njegove neutemeljene „ispravke“ koje se odnose na postupak Vukića Pulevića i Novice Samardžića. Indirektno optužujući autore leksikona da ne poznaju zakonitosti tvorbe riječi, Loma izjavljuje: „Sufiks *-ski* po pravilu ne služi za neposredno izvođenje od zoonima, pa je nepotrebna dilema oko toga (14) da li su toponimi kao *Turska dolina* u Vasojevićima nastali po *Turcima* (tako i predanje, 479) ili po izumrlom *туру* (Bos primigenus)“ (Loma 2005: 18). Da je Lomina konstatacija netačna, svjedoče pridjevi građeni od zoonimske osnove i sufiksa *-sk(i)* (makar u crnogorskome jeziku je tako), npr.: *konjski*, *volujski*, *ovnujski*, *zmijski* i sl. Takođe, prozirna je njegova opaska koja se odnosi na etimologiju naziva *Morava* kojim se imenuje jedan potok u Bjelopavlićima. Loma ga pokušava vezati za „prenos imena sa velikog vodotoka na mali, mada ne treba zanemariti okolnost da je **morava* u slovenskim jezicima i naziv za vlažno travnato mesto, a kod nas i za vrste trave (ovde se beleži da *morava* na Skadarskom jezeru označava vodenu biljku *Potamogeton*)“ (Loma 2005: 20). Vrstu biljke koju spominje Loma je preuzeo upravo iz leksikona koji prikazuje (videti Pulević & Samardžić 2003: 351), pa se stoga na tako neozbiljnome postupku, koji se, kao što se vidi, u nekoliko navrata ponavlja, ne treba više ni zadržavati. Potrebno je, međutim, obratiti pažnju na preostale dvije mogućnosti koje Loma nudi. Kad je u pitanju prijenos imenovanja s većega vodotoka na manji, namjere su opet suviše očigledne da bi ih trebalo komentarisati, ali je važno istaći da bjelopavlički potok *Morava* osim u donjem slivu, neposredno prije uvora, protiče kroz izuzetno kameniti teren i nabuja samo za vrijeme velikih kiša, tako da ni značenje „vlažnog travnatog mesta“ ne stoji na čvrstim nogama.

Stvarni cilj prikaza Aleksandra Lome ogleda se u njegovu nastojanju da pokaže kako toponomastika koju Pulević i Samardžić tretiraju kao autohtono crnogorsku u stvari pokazuje „kontinuitet srpske jezičke teritorije, potvrđen prisustvom velike većine ovde pobeležених naziva i likova u njenim drugim, susednim, pa i udaljenim delovima. Ni sami autori nisu u stanju da istaknu

neku veću crnogorsku osobenost od famoznog *ś*, *ž* i drugih plodova jekavskog jotovanja; ne samo da sami dosledno pišu ‘šever, šedočanstvo’, ‘đe’ i sl., nego su u tom smislu ujednačili i zapise onomastičkih podataka; ako književno pisanje *Sjenokos* zaista u velikom broju slučajeva ne predaje tačno lokalni izgovor sa *ś*, opet se moramo pitati nije li bar neki od stotinak *Šenokos*-a na str. 443-445 ipak na terenu *Sjenokos*, pa ga je tako valjalo i uneti. Rekli bismo da ova knjiga čini slabu uslugu promovisanju novoproklamovanog ‘crnogorskog’ jezika; ostajući dosta ispod leksikografskih i uopšte jezikoslovnih standarda dostignutih u srpskoj i drugim sredinama, ona nagoveštava da novorođenče ne može pod krovom Dukljanske akademije računati na bogzna kakvu negu“ (Loma 2005: 21). Citirani tekst jasno ukazuje na bolju koju je leksikon Vukića Pulevića i Novice Samardžića zadao unitarnoj srpskoj lingvistici. Što se pak tiče usluge promovisanju crnogorskoga jezika, ona je već odigrala svoju ulogu. No da se ne bismo suviše udaljavali od odabrane teme, ovde se više nećemo baviti stavovima Aleksandra Lome.

Neutemeljene ocjene Aleksandra Lome nijesu omele dalji Pulevićev rad na skupljanju fitonimije i zoonimije u crnogorskoj toponimiji. Naprotiv, u časopisu *Lingua Montenegrina* objavio je *Prvu dopunu fitotoponimiji i zootoponimiji Crne Gore* (Pulević 2010) koja sadrži blizu 1000 toponima s fitonimskom i zoonimskom osnovom koji su objedinjeni iz literature ili skupljeni preko informatora na terenu. I u tome leksikografskom prilogu potvrdio se Pulević kao budni pratilac onomastičke i lingvističke literature na osnovu koje je, između ostaloga, sistematizovao svoj leksikon. Na osnovu korišćene literature i građe zasigurno se može ustvrditi da među crnogorskim naučnim radnicima nema čovjeka koji je konsultovao i obimniju i tematski raznovrsniju literaturu od Vukića Pulevića. Toponime koje u toj studiji skupio opet je dao s preciznim opisima i upućivanjem na informatore, odnosno na literaturu ili građu. Kao predani istraživač i afirmator crnogorskoga jezika osvjedočio se Pulević i nedugo nakon te studije, opet u časopisu *Lingua Montenegrina* u kojemu objavljuje onomastičke priloge i građu od osnivanja toga časopisa, objavivši obimnu *Građu za poljoprivrednu fitonimiju Crne Gore* (Pulević 2010*), opet s vrlo značajnim predgovorom i s preciznim upućivanjem na literaturu i informatore. Taj predgovor sadrži ozbiljne instrukcije i otvorene probleme s kojima se može sresti savremeni istraživač narodnih naziva gajenih biljaka, a zajedno s građom koja mu slijedi predstavlja bogatu građu koju – kad se i u Crnoj Gori stvore uslovi za to – lingvisti mogu iskoristiti za izradu doktorskih ili magistarskih radova. Do tada, može se konstatovati da je spašena od zaborava bogata fitonimska građa, koja nestaje u sve izraženijem procesu urbanizacije.

Na osnovu toponima evidentiranih tokom višegodišnjega izučavanja i sakupljačkoga rada Vukić Pulević je u studiji *Glasovi ś i ž u crnogorskoj to-*

ponimiji (Pulević 2008) objasnio neophodnost uvođenja pomenutih glasova u crnogorski jezički standard. I da tokom svojega dugog naučnoga rada Vukić Pulević nije uradio ništa drugo iz oblasti onomastike i jezikoslovlja, rad o kojemu je riječ bio bi dovoljan da mu obezbijedi dostojno mjesto u istoriji montenegriskog (Čirgić 2006: 220-221). Ta studija predstavlja krunu njegova onomastičkoga rada. U njoj se Vukić Pulević pokazao kao odličan poznavalac ne samo problematike crnogorskih glasova *š* i *ž*, već i crnogorske dijalektologije uopšte. Koliko je u to upućen, svjedoči ne samo korišćena dijalektološka i onomastička literatura već i rezultati do kojih je došao. Iako na početku rada skromno ističe da složeni jezički problemi nadilaze njegove mogućnosti (Pulević 2008: 123), on je rezultatima do kojih je došao u izučavanju problematike tih glasova nadišao sve svoje prethodnike – lingviste koji su se time bavili. I prije toga Pulevićevega rada znalo se da su glasovi *š* i *ž* opšteprisutni u crnogorskome jeziku. Međutim, niko do njega na egzaktan način nije potvrdio njihovu opšteprisutnost na crnogorskome jezičkom terenu. O značaju rada o kojem je zbor svjedoči i činjenica da je on, uz prethodno pomenuti leksikon, bio najčešće korišćena literatura u raspravama o kodifikaciji crnogorskoga jezika. Pred silnim toponimima koji se u njemu navode kao potvrda prisustva konsonanata *š* i *ž* u crnogorskome jeziku moraju ustuknuti i najveći protivnici njihove kodifikacije. S druge strane, vrlo je značajan odabir literature na koju se Pulević u tome radu poziva. Opštepoznat je animozitet između crnogorskih lingvista zastupnika dva oprečna stava – da je jezik u Crnoj Gori crnogorski, odnosno da je jezik u njoj samo jedan od dijalekata srpskoga jezika. Zahvaljujući tome animozitetu, lingvisti o kojima je riječ najčešće i ne koriste studije svojih protivnika (osim u polemikama). Pulević je i tu uveo novinu. Njegova je studija o glasovima *š* i *ž* upravo zasnovana na rezultatima rada onih lingvista koji su jezik u Crnoj Gori tretirali kao srpski. Time je uklonio mogućnost subjektivnosti prilikom odabira građe jer oni na koje se poziva sigurno nijesu svjesno iznosili argumentaciju za postojanje crnogorskoga jezika. A Pulević odaje priznanje i njihovu radu: „Od velikoga je značaja to što su prilično opsežna onomastička istraživanja u Crnoj Gori u cjelini sprovodili lingvisti rođeni u Crnoj Gori, kojima je crnogorski jezik maternji. Tako su oni i najlakše mogli da ošete izvornost glasova *š* i *ž* i njihovu čvrstu utemeljenost u toponimima, đe je, prosto rečeno, neizvodljiva bilo kakva ortografska supstitucija.“ A zatim navodi brojne onomastičare koji su zabilježili pomenute glasove u crnogorskoj toponimiji i kaže: „Iako su pomenuti autori polazili sa stanovišta da na taj način obilježavaju dijalekatske i lokalne osobine pojedinačnih ‘govora Crne Gore’, oni su kao mjerodavni naučnici inicirali dopunu Vukove azbuke i time udarili podumijentu novoj ortografiji crnogorskoga jezika“ (Pulević 2008: 128-129).

Pulević se u uvodnome dijelu te studije zalaže za standardizaciju svih opštijih i običnijih osobina i specifičnosti crnogorskoga jezika koje su potvrđene u govorima i literaturi, tj. za kodifikaciju svih elemenata crnogorskoga jezika koji imaju kompaktan areal na govornoj teritoriji Crne Gore. Zalažući se za stav da se rehabilitacija crnogorskoga jezika ne može svoditi samo na nivo njegove nominacije (Pulević 2008: 123), on pokazuje mnogo viši stepen svijesti o značaju jezika za identitet jednoga naroda nego što ga imaju ili su ga imali brojni lingvisti iz Crne Gore. Interpretirajući stavove i polemike koje su se ticale statusa glasova o kojima je riječ od prve polovine XIX vijeka do naših dana, Pulević se iskazuje kao odličan poznavalac jezičkih i kulturnih prilika u Crnoj Gori. Stoga mu nije bilo teško zaključiti: „Crnogorskom jeziku *locus classicus* je u Crnoj Gori, a ne ni u Beču i ni u Novom Sadu, niti na bilo kojoj jezikoslovnoj katedri izvan Crne Gore, a to što nije bilo uslova da se ova važna pitanja na vrijeme riješe – problem je druge vrste“ (Pulević 2008: 129). Zatim objašnjava razloge koji su uslovi za zaobilazjenje glasova *ś* i *ž* u Karadžićevoj „srpskoj“ jezičkoj normi. Budući da je Karadžić normirao jezik za sve štokavce, pa i za Srbe ekavce, on nije mogao kodifikovati glasove *ś* i *ž* koji su Srbima i Hrvatima bili uglavnom strani, a samim tim i neprihvatljivi. U vezi s *Novosadskim dogovorom* koji, iako je propao prije skoro četiri decenije, neki lingvisti u Crnoj Gori i danas nastoje oživjeti, Vukić Pulević ističe: „Ako je Bečki dogovor donekle i predstavljao neku južnoslovensku sintezu na polju politike i kulture, koja je odgovarala tom vremenu, za Novosadski dogovor se jasno može kazati da je bio kamen temeljac unitarizaciji Jugoslavije, prije svega političkoj, a uz to i jezičkoj, kulturnoj i svakoj drugoj“ (Pulević 2008: 130). U vezi sa standardizacijom crnogorskoga jezika koji se prirodno i spontano razvijao na narodnoj osnovi i vrhunce u pisanoj riječi doživio još prije jezikoslovnoga rada Vuka Karadžića, Pulević kratko i precizno definiše: „Gledano suštinski, Crnogorci se u vezi sa svojim jezikom nijesu ni sa kim dogovarali niti pravili sporazume. Za to nijesu imali potrebe jer je taj jezik postojao i prije i poslije ‘Beča’ i ‘Novoga Sada’. Vuk Stefanović Karadžić nije polemisaio s crnogorskom jezičkom tradicijom već sa srpskom. On ništa nije uveo u crnogorski jezik, osim što je zbog koncesija i dogovora redukovao upotrebu glasova *đ* i *ć* i sasvim isključio *ś* i *ž*“ (Pulević 2008: 132).

Osvrnimo se na još dva značajna pitanja kojima se Pulević u toj studiji bavio. Jedan se tiče ortografije, a drugi mikro- i makrotoponimije. Kad je u pitanju ortografska problematika, Pulevićeva zapažanja odista predstavljaju kuriozitet jer, iako je riječ o botaničaru, može se reći da se tim problemom niko u Crnoj Gori nije kompetentnije bavio. On je rasvijetlio inicijativu Radmila Marojevića da se azbuka i abeceda namijenjena svim štokavcima proširi s dva nova grafema: *jatom* i ruskim grafemom *u* kojim bi se bilježio crnogorski konsonant *ś*. Pulević ukazuje na problem koji bi takva ortografija ne-

minovno uslovila jer je za ekavski prostor svejedno kako će se ekavski oblici obilježavati – s *e* ili s *jat*om. Međutim, za Crnu Goru kao autohtono ijekavsku zemlju „jatrovska“ azbuka bila bi neprimjerena jer bi tada, kako on kaže, korisnicima bila neophodna poduža „jatrovska“ edukacija za obilježavanje riječi u kojima se npr. suglasnik *ś* javlja kao produkt jekavske jotacije (*jat* ili *u?*). Pored toga, iznenađuje njegovo poznavanje ortografije susjednih nam naroda kad objašnjava grafemsku neprimjerenost *u* za suglasnik *ś* jer se tim znakom npr. u ruskoj i bugarskoj ćirilici ne označava glasovna vrijednost koju ima naš konosonant *ś*, već grupa *šč* odnosno *št*. Osvrćući se i na inicijativu Pavla Ivića, koji se zalagao za kodifikaciju ekavice na cijelome štokavskom prostoru, Vukić Pulević zaključuje da su „pod crnogorski jezik podmetnute dvije paklene unitarnojezičke mine: jedna lingviste Pavla Ivića preko uvođenja ekavice na čitavom štokavskom području, čime bi crnogorskom jeziku jednim potezom bio zadan smrtonosni udarac. Druga mina je ona lingviste Radmila Marojevića preko fonološke zamke (s „jat“ i *u*), čime se crnogorskom jeziku određuje eutanazija, kao znatno ‘humanije’ umorstvo“ (Pulević 2008: 132).

Problematicom mikrotoponimije i lokalne toponimije, odnosno klasifikacije toponima na taj način Vukić Pulević se uzgredno bavio i u prethodnim onomastičkim studijama, ali tu iznosi detaljan osvrt na to pitanje. Brojni crnogorski lingvisti – dijalektolozi i onomastičari, mahom vezani za beogradsku i novosadsku sredinu koja je bila protivna kodifikaciji crnogorskoga jezika – sakupili su mnoštvo toponima u kojima se javljaju fonemi *ś* i *ž*. Da bi umanjili značaj i ulogu tih glasova u crnogorskome jeziku, oni su ispred tih toponima dodavali prefiks *mikro-* ili su ih nazivali lokalnom toponimijom. Međutim, Pulević na primjerima *šenokos* i *šenokoša* (=kosne livade) ukazuje na pogrešnost takvoga tretmana. Budući da Crna Gora ima specifičan brdsko-planinski reljef, kosne livade u njoj su male površine, pa se stoga formalno može govoriti o mikrotoponomastici. Međutim, njihova frekvencija u imenovanju lokaliteta stoji protiv takve odrednice jer „kad bi Crna Gora imala pretpostavljenu ravnu površinu, vjerovatno ne bi ni toponimi *Šenokos* i *Šenokosi* bili tako frekventni. Takođe, kad bi na širokom zakrašćenom i neprohodnom prostoru Crne Gore bilo više uvala s kosnim livadama, bilo bi i više toponima imenovanih po šenokosima. Sve ovo jako relativizira kategorije ‘lokalna toponimija’ i ‘mikro-toponimija’. To bi se najbolje uočilo kad bi se izradila punkt karta Crne Gore sa svim toponimima u kojima postoji glas *ś*. Prazni prostori na takvim kartama predstavljali bi ne mjesta đe se ne izgovara ovaj glas, već djelove reljefa na kojima nema kosnih livada, tj. šenokosa“ (Pulević 2008: 133). Dakle, brojnost takvih toponima oduzima pravo na dodavanje prefiksa *mikro-* u njihovoj klasifikaciji. Pored toga, Pulević navodi toponime đe je evidentiran suglasnik *ś* ili *ž*, a koji se zbog veličine lokaliteta koji se njima imenuju ne mogu ni formalno

podvesti pod kategoriju mikrotoponimije. Takvi su npr. oronimi *Šekirica* ili *Koža*, što ne poznaju regresivne (nejotovane) oblike.

Cijela studija o glasovima *ś* i *ž* u crnogorskoj toponimiji zapravo je podređena zaključcima o uvođenju tih glasova u crnogorski standardni jezik, odnosno o uvođenju njihovih grafema u standardnu crnogorsku azbuku i abecedu. Utemeljenost tih zaključaka i argumentacija koja iza njih stoji najbolji je svjedok ozbiljnosti naučnoga rada Vukića Pulevića. Umjesto elaboracije 13 tačaka njegova zaključka, ističemo da se i pored dužega iščitavanja i razmišljanja nijesmo mogli došetiti eventualne 14. tačke koja bi im mogla biti pridodata.

Temeljni višegodišnji naučni rad Vukića Pulevića na problemu crnogorske onomastike svakako je sublimiran u njegovoj studiji o glasovima *ś* i *ž*, kakvom se ne mogu pohvaliti ni mnogi crnogorski lingvisti današnjice i vremena koje je za nama. Rezultati do kojih je došao dali su mu za pravo da se uključi i u aktuelni proces kodifikacije crnogorskoga jezika kao službenoga u Crnoj Gori i da uputi prijekor pojedinim lingvistima koji, izašavši iz naučnih sfera, pokušavaju kodifikovati oblike koje nauka o crnogorskome jeziku do danas ne poznaje jer su nastali kao rezultat unionističke jezičke politike protiv koje se samosvjesna Crna Gora borila tokom cijeloga XX vijeka (Pulević 2008*). Nesrećne jezičke okolnosti u Crnoj Gori druge polovine XX vijeka imale su i makar jednu povoljnu stranu. One su bile glavni inicijator toponomastičkih izučavanja Vukića Pulevića i motivacija za njegovo uključivanje u crnogorsku jezičku problematiku. Nadamo se da smo ovim osvrtom ukazali makar na dio zasluga koje je on imao u tome poslu, te da će ovaj referat biti ujedno i inicijativa za kakav dublji i širi prikaz doprinosa akademika Vukića Pulevića crnogorskoj toponomastici. Do tada želimo mu uspješnu finalizaciju još jednoga značajnog onomastičkoga poduhvata na kojem sada radi – leksikona crnogorske fitonomije.

Citirana literatura

- Čirgić 2006 Čirgić, Adnan: „Standardizacija crnogorskoga jezika“ u knjizi: *Jezički neprebol*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje 2006, str. 211-238.
- Loma 2005 Loma, Aleksandar: „Jedan pogled u toponimiju Crne Gore“, *Onomatološki prilozi*, XVIII, SANU, Beograd 2005, str. 15-26.
- Nikčević 2004 Nikčević, Vojislav P.: „Temelj crnogorskoga jezika“, *Lučindan*, glas Crnogorske pravoslavne crkve, br. 11, god. VII, Cetinje 2004, str. 120-122.

- Pulević & Samardžić 2003* Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003.
- Pulević & Samardžić 2008* Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: „Ivan Crnojević u crnogorskoj toponimiji“, *Doclea*, br. 4, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003, str. 173-188. Studija je kasnije dopunjena s nekoliko toponima i legendi i objavljena u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 2, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2008, str. 41-60.
- Pulević & Vugdelić 2001* Pulević, Vukić & Vugdelić, Marija: „Yew (*Taxus baccata* L.) in flora and toponymy of Montenegro“, *Razprave* IV. razreda SAZU, XLII-2, Sl. 1, Ljubljana 2001, str. 187-196.
- Pulević 1998* Pulević, Vukić: „Kratak osvrt na fitonime i zoonime u crnogorskoj toponimiji“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Jezici kao kulturni identiteti*, Crnogorski PEN centar, Podgorica 1998, str. 127-136.
- Pulević 2001* Pulević, Vukić: „Fitonimi siljevina i silj u toponimiji Crne Gore“, *Doclea*, br. 3, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2001, str. 127-135.
- Pulević 2003* Pulević, Vukić: „Fitonimi pelin, pelim i kaloper u toponimiji Crne Gore“, *Doclea*, br. 4, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2003, str. 227-245.
- Pulević 2005* Pulević, Vukić: „O fitonimima iz Crne Gore u Karadžićevom *Srpskom rječniku*“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Vuk Karadžić i Crnogorci*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje 2005, str. 77-122.
- Pulević 2008* Pulević, Vukić: „Glasovi *š* i *ž* u crnogorskoj toponimiji“, Zbornik radova s naučnoga skupa *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Cetinje 2005, str. 123-140. Studija je preštampana u časopisu *Lingua Montenegrina*, br. 1, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2008, str. 75-93.
- Pulević 2008** Vukić Pulević o standardizaciji crnogorskoga jezika: „Što ćemo s toponimijom?“, *Pobjeda*, Kultura, Podgorica, 4. septembar 2008, str. 14.
- Pulević 2009* Pulević, Vukić: „Osvrt na probleme crnogorske fitonimije“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2009, str. 65-80.

- Pulević 2009** Pulević, Vukić: „Degradacija vegetacije u toponimiji Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 4, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2009, str. 69-84.
- Pulević 2010* Pulević, Vukić: „Prva dopuna fitotoponimiji i zootoponimiji Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 5, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2010, str. 537-597.
- Pulević 2010** Pulević, Vukić: „Građa za poljoprivrednu fitonimiju Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, br. 6, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje 2010, str. 487-578.
- Pulević & Samardžić 2010** Pulević, Vukić & Samardžić, Novica: „Crnojevići, Balšići i Petrovići u toponimiji Crne Gore“, Zbornik radova *Crnojevići – značaj za crnogorsku državu i kulturu*, Matica crnogorska, Cetinje – Podgorica, 2010, str. 333-352.

Adnan ČIRGIĆ

VUKIĆ PULEVIĆ AND HIS CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN ONOMASTICS

The author of the paper emphasizes the significance of the onomastic research by Vukić Pulević, who has through his studies greatly contributed to the recognition of Montenegrin language. The lexicographic monograph on phytonyms and zoonyms in the Montenegrin toponymy (co-authored with Novica Samardžić) is especially significant, as well as the study on consonants *ś* and *ž*, which has also been developed on the basis of toponomastic research. At the time of codification of the Montenegrin language, those two studies stood in the way of attempts by some linguists to exclude the above consonants from the Montenegrin standard language. With regard to onomastic studies by Vukić Pulević, especially important is the fact that he applied the methodology characteristic for the natural sciences to an entirely different field - linguistics or, more precisely, onomastics. Not aiming to point out individually all the problems discussed by Vukić Pulević, the author deals with important parts of his onomastic work.

Key words: *Vukić Pulević, Montenegrin language, Onomastics, Montenegristics*